

ПАМ'ЯТЬ АРХЕОЛОГІЇ

ДО 90-РІЧЧЯ ТЕТЯНИ СЕРГІЇВНИ ПАССЕК

В серпні нинішнього року Тетяні Сергіївні Пассек — доктору історичних наук, лауреату Державної премії, виповнилося 90.

Визнана, всесвітньовідома вчена, знавець давньоземлеробських енеолітичних культур Південно-Східної Європи — глава трипільязнавства — готувала до друку напередодні свого 65-річчя ще одну важливу працю, присвячену перлині раннього Трипілья поселенню Флорешти. Але їй не судилося бути завершеною.

Тетяна Сергіївна походила з прогресивного дворянського роду Полтавщини і була надзвичайно цікавою людиною. Виділялась широтою наукових поглядів, досконалим знанням французької мови, інтересом до мистецтва, зокрема театрального. Вона постійно знаходилась в середовищі талановитих людей, друзів, учнів, привертаючи до себе увагу внутрішнім змістом, зібраністю та пунктуальністю в роботі, невичерпною енергією, емоційністю, любов'ю до життя. Тетяну Сергіївну цікавило все, що було пов'язано з Трипільям-Кукутені та його оточенням. Вона, як ніхто, детально знала матеріали Трипілья, фіксуючи знахідки на картках і прививаючи ці, такі необхідні навики, своїм учням.

Учениця видатного вченого А. А. Спицина, Тетяна Сергіївна після студії з історії бронзового віку Кавказу, етнографії та фольклору (1925 р.), працюючи над доповіддю за колекцією Петрен, виявила інтерес до Трипілья і віддано служила йому до кінця свого життя.

З 1934 року розпочалися плідні польові роботи вченої на терені Трипілья України. Тут, у Наддніпрянщині, у сформованому колективі українських археологів — С. С. Магури (начальник Трипільської експедиції до арешту), М. Л. Макаревича, В. П. Петрова, хіміків О. А. Кульської, Н. Д. Дубінської та ленинградського вченого Є. Ю. Кричевського в с. Халеп'є була розроблена нова методика розкопок широкими площами, яка застосовується і зараз. В урочищі Коломийщина І за п'ять польових сезонів було відкрито площу в 1300 м² та досліджено майже повністю все поселення (36 жител з 39). У польових умовах здійснено експеримент обпалення глиняної обмазки зруйнованої сучасної глинобитної будівлі, перевірений пізніше в лабораторії.

Після розкопок Коломийщина І стала всесвітньовідомою пам'яткою, а саме Трипілья — еталонною культурою європейського енеоліту.

Творчі пошуки, бажання зрозуміти історичний розвиток давньоземлеробських племен на різних територіях їх поширення привели Т. С. Пассек у передвоєнні роки на Південне Побужжя, в с. Володимирівку, в один із форпостів на стику Трипілья зі Степом. Роботами в Халеп'ї (крім Коломийщини І ще і на Коломийщині 2) та Володимирівці встановлено характер поселень, конструкція жител, форми господарства та ін.

З 1947 року інтереси дослідниці перенеслися у Західне Поділля, Буковину, а роком пізніше і в Молдову. На території останньої Тетяна Сергіївна продовжувала працювати до кінця свого життя. На правобережній частині Середньої Наддністрянщини Трипільською експедицією під її керівництвом здійснено широкомасштабні суцільні розвідки. Відкрито нові та обстежено розвідані раніше різночасові пам'ятки. Серед них — кремінні майстерні в місцях покладів кременю, які культурно та хронологічно були переосмислені й віднесені до Трипільської культури (Поливанів Яр біля с. Комарово, урочище Щовб в с. Ожево, урочище Гайдамацький Яр в околицях с. Волошково та ін.). Це дало дослідниці підставу поставити питання про необхідність розробки особливої проблеми — кремінні майстерні Наддністрянщини (1961).

Багаторічні польові роботи здійснені Тетяною Сергіївною на території Молдови, де працювала спільна Молдавська експедиція ІМК АН СРСР та її Молдавського філіалу. Зокрема, в зоні будівництва Дубосарської ГЕС досліджено тоді ще маловідомі ранньотрипільські поселення в с. Голеркани і розташовані вище по Дністру (Наславча, Берново Лука) та Флорешти на р. Реут.

Великим досягненням є розкопки багатощарових поселень з чіткою стратиграфією — Поливанового Яру, Солончен 2, Дарибань, Флорешти, їх дані доповнили і поглибили раніше розроблену Т. С. Пассек періодизацію пам'яток Трипільської культури та дали можливість повніше охарактеризувати окремі етапи розвитку.

Сенсаційними виявилися розкопки великого пізньотрипільського могильника з багатим інвентарем в с. Вихватинці біля м. Рибниця, що відкрили нову сторінку в енеоліті Південно-Східної Європи, стали важливим джерелом пізнання поховального обряду та етнічного складу населення Середньої Наддністрянщини. В польових роботах один рік брав участь М. М. Герасимов. По черепках кращої збереженості ним відтворено зовнішній вигляд чотирьох похованих в цьому могильнику.

Польові надбання, наукові розробки узагальнені Тетяною Сергіївною в трьох значимих монографіях та великій кількості статей. В книзі «La céramique Tripoliennne» (1935) проведена систематизація та класифікація трипільської кераміки, зосередженої в різних музеях України. В монографії «Періодизація трипольських поселень» (1949), удостоєної Державної премії, розроблена періодизація пам'яток Трипілья в їх ув'язці з Кукутень. Пізніше ця періодизація була підтверджена дослідженнями багатощарових поселень на Дністрі, тому не втратила свого значення понині. В спеціальному розділі Трипільська культура на пізньому етапі розглянута в зв'язку з формуванням культур ранньобронзового віку. В монографії «Древнеземледельческие (трипольские) племена Поднепровья» (1961) підсумовані результати робіт в Наддністрянщині. Охарактеризовані тоді ще мало відомі ранньотрипільські пам'ятки. Наведений аналіз матеріалів Флорешт з чіткою стратиграфією поклав кінець дискусії з проблеми участі носіїв культури лінійно-стрічкової кераміки в формуванні раннього Трипілья, або їх синхронізації.

Окремий розділ відведений чудовій пам'ятці Поливановому Яру біля с. Комарового Чернівецької області — укріпленому трипільському поселенню з кількома шарами різночасових слідів життя населення та майстернями по обробці кременю.

Тетяна Сергіївна першою зрозуміла, що Трипілья — металоносна передова культура. Пізніше це підтвердилося в наступних роботах фахівців.

Коло наукових інтересів Т. С. Пассек було досить широким. Вона займалась вивченням неолітичної культури лінійно-стрічкової кераміки, що знайшло узагальнення в зводі археологічних джерел, виконаному з К. К. Черниш (1963); культурою Гумельниця (фази Алдень II), розкопки якої проведено спільно з Одеським археологічним музеєм АН України за участю І. Т. Чернякова у Болграді та Вулканештах.

Загальновідома активна участь Тетяни Сергіївни в міжнародних конференціях та конгресах. Особливо у Римі та Празі, де вона з притаманною їй ерудицією, блискуче відстоювала вітчизняні наукові концепції. У доповіді на праському симпозіумі дослідниці зупинилася на кількох проблемах: розселенні трипільських племен і освоєнні ними нових територій в різні часи існу-

вання Трипільської культури; локальних варіантах, виділених за матеріалами поселень та поховальних пізньотрипільських пам'яток; місці пізньотрипільських племен у процесі складання культур епохи бронзи. Останньої проблеми Т. С. Пассек слушно торкалася ще у 1947 році, присвятивши їй окрему статтю «К вопросу о среднеднепровской культуре». Вона не тільки розробила її періодизацію, але й дійшла висновку, що середньодніпровська культура — результат подальшого розвитку пізньотрипільського населення в Подніпров'ї. Її хвилювали проблеми історичної долі пізньотрипільських племен та їх зв'язки з навколишнім світом.

У доповіді в Римі Тетяна Сергіївна, посилаючись на нові методи абсолютного датування, запропонувала іншу хронологію Трипільської культури.

Працюючи в полі протягом багатьох років, Тетяна Сергіївна прищеплювала почуття відповідальності за досліджувані об'єкти постійним учасникам експедицій та студентам, неодноразово повторюючи, що пропущене під час розкопок не можна відновити в лабораторних умовах. На території Молдови разом з Г. Д. Смірновим, Г. Б. Федоровим, Г. І. Мелюковою вона заклала підвалини археологічної науки цієї країни. Але головною заслугою Т. С. Пассек є створення фундаменту трипільознавства та школи, яка продовжує її польові та наукові традиції, застосовуючи при цьому сучасні методи археологічних досліджень. До цієї школи належать: К. К. Черниш, В. І. Маркевич, Т. Г. Мовша, В. Г. Петренко, Т. О. Попова, О. П. Черниш. Досить широке і коло друзів: Б. О. Латинін, М. Я. Рудинський, П. Й. Борисковський, М. М. Герасимов, С. В. Кісельов, Л. І. Крушельницька, В. С. Тітов, І. Т. Черняков, М. Я. Мерперг, Е. М. Черних, І. К. Свешников, Н. В. Лінка та інші.

Протягом багатьох років Т. С. Пассек була вченим секретарем Інституту історії матеріальної культури та до кінця життя відповідальним редактором видання «Краткие сообщения».

Тетяна Сергіївна своєю польовою роботою збагатила численні музейні скарби Національного музею історії України, Ермітажу, Одеського археологічного музею АН України, а порадами та реконструкціями зробила певний внесок у розвиток музеєзнавства. Вона допомогла вийти на широке поле наукової діяльності багатьом археологам, які зараз плідно працюють у галузі енеоліту та бронзового віку. Ім'я Тетяни Сергіївни Пассек невід'ємне від усього досягнутого в трипільознавстві. Вона назавжди залишиться з нами.

Т. Г. Мовша

ПАМ'ЯТІ СЕРГІЯ МИКОЛАЙОВИЧА БІБІКОВА

Цього року Сергію Миколайовичу Бібікову виповнилося б 85 років. Він помер 5 років тому, 21 грудня. Пішов з життя, пішов з інституту. Але залишився в науці, у пам'яті людей, які добре його знали. Сергій Миколайович був широко освіченою людиною і добре знався не лише на первісній археології, а й на етнографії, середньовічній історії, скіфах та античності. Він відчував гостру потребу передати свої знання іншим, діставав задоволення від того, що допомагав писати дисертації, обирати цікаві теми доповідей, часто підбадьорюючи словом і ділом співробітників, у яких не ладналась робота.

Сергій Миколайович був цікавим співрозмовником, багато, іноді в несподіваному ракурсі, розповідав про Ленінград, роки блокади,

